

صاعقه

بررسی شورش شال یافان کرمان

و

نظری، به یکی از شب‌نامه‌های

دوران به‌اجاریه

تألیف:

مجید نیک‌پور

ناشر:

حوزه هنری استان کرمان

بهار ۱۳۹۴

انتشارات سوره مهر (وابسته به حوزه هنری انقلاب اسلامی)

پروسی شورش شمال باغان کرمان
سینه یکی از شنب نامه های جاریه
نظارت فرهنگ و مسالمت پذیری حوزه هنری انقلاب اسلامی استان کرمان

مؤلف: مجید پور

طبع سراج جلد و صفحه آرایسی: مهملدی
خوشنویسی روی جلد: علیرضا هاشمی نژاد

نوبت چاپ: اول
قیمت: ۱۷۸۰۰ تومان
شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۰۰-۱۵۳-۸
شماره کتابشناسی ملی: ۳۸۷۰۵۲۱
عنوان و تمام پدیدآور: صاعقه: پروسی شورش شمال باغان کرمان و نظری
یکی از شنب نامه های دوران قاجاریه
مشخصات نشر: تهران: شرکت انتشارات سوره مهر، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری: ۳۰۶ ص.

یادداشت: فهرست نویسی کامل این اثر در نشانی: <http://opac.nli.ir> قابل
دانستنی است.

سرشناسیه: نیکپور، مجید، ۱۳۴۶ -
شناسیه افزوده: سازمان تبلیغات اسلامی، حوزه هنری (کرمان)
شناسیه افزوده: شرکت انتشارات سوره مهر
وضعیت فهرست نویسی: فیزیکی مختصر

حق چاپ برای ناشر محفوظ است
نشانی: تهران، خیابان حافظ، خیابان رشت، پلاک ۲۳
میدول پستی: ۱۱۳-۵۸۱۵-۵۸۱۵، پستی: ۶۶۶۶۶۶-۵۸۱۵
تلفن مرکز پستی (ربع نما): ۶۶۶۶۶۶-۵۸۱۵
www.iricad.com

فهرست مطالب

۸	 مقدمه ناشر
۹	 مقدمه مؤلف

فصل اول

۱۱	 اوضاع جغرافیایی، محیط سیاسی و اجتماعی کرمان در دوره قاجاریه
۱۳	 موقعیت جغرافیایی
۱۷	 اوضاع سیاسی کرمان در دوره قاجاریه
۴۷	 اوضاع اجتماعی کرمان
۶۷	 اوضاع اقتصادی و تجاری کرمان

فصل دوم

۷۳	 آشنایی با تعریف، پیشینه و انواع شال
۷۶	 پیشینه‌ی بافتندگی شال در کرمان
۸۶	 استفاده از شال توسط مردم، از نرباریان و متنفذین دوره قاجاریه
۸۹	 برخی از شال‌های کرمان در دوره قاجاریه
۹۳	 اهدا و اعطای شال در دوره قاجاریه
۹۵	 شال در فرهنگ و اجتماع کرمان
۹۷	 وضعیت کارگاه‌ها و شال‌بافان کرمان در دوره قاجاریه

فصل سوم

۱۰۳	 زمینه‌های اولین شورش شال‌بافان کرمان
۱۰۵	 عوامل اجتماعی
۱۰۸	 عوامل اقتصادی
۱۱۲	 عوامل سیاسی
۱۱۷	 درگیری‌های مذهبی
۱۳۱	 روند رویدادها و حوادث اولین شورش کارگران شال‌باف
۱۴۳	 شورش علی محمد شال‌باف
۱۴۶	 انتخاب حاجی غلامرضاخان شهاب‌الملک به حکومت کرمان
۱۵۳	 انتخاب فیروز میرزا نصرت‌الدوله به حکومت کرمان
۱۵۶	 تحلیلی بر ماهیت شورش اول شال‌بافان و نتایج آن

فصل چهارم

۱۵۹	 اوضاع سیاسی و اجتماعی کرمان حد فاصله شورش اول و دوم شال‌بافان
۱۶۵	 عوامل و زمینه‌های دومین شورش شال‌بافان کرمان
۱۶۵	 عوامل اجتماعی
۱۷۰	 عوامل اقتصادی

۱۷۳	عوامل سیاسی
۱۷۳	اتخاذ سیاست شاهان قاجار و حکام کرمان در ایجاد اختلافات فرقه‌ای
۱۷۵	درگیری خاندان ابراهیمی و وکیلی
۱۸۱	دخالت کنسولگری‌های انگلیس و روسیه در کرمان
۱۹۰	درگیری‌های مذهبی
۱۹۰	اختلاف مابین علمای متشرعه و شیخیه
۱۹۵	اختلاف در خصوص اموال حاج آقا علی تاجر و امامت مسجد بازار شاه
۱۹۶	ظهور شیخ شمشیری
۲۰۰	روند رویدادها - حوادث دومین شورش کارگران شال‌باف
۲۰۳	واقعه‌ی مسجد بازار شاه
۲۰۵	شدت گرفتن شورش شال‌بافان
۲۰۹	انتخاب ظفرالسلطنه به حکومت کرمان
۲۱۳	واقعه‌ی خانه نوشو و حمله به حله‌ی یهودیان
۲۱۶	حمله به خانه‌ی حاج میرزا محمد در سا و فلک شدن وی
۲۲۰	انتخاب عبدالحسین میرزا فرمانفرما به حکومت کرمان
۲۲۲	تحلیلی بر ماهیت شورش دوم شال‌بافان و نتایج آن
۲۲۴	نکات قابل توجه در دو شورش
	فصل پنجم
۲۲۵	نظری به یکی از شب‌نامه‌های کرمان
۲۲۹	تعریف و پیشینه‌ی شب‌نامه در ایران
۲۴۵	انواع شب‌نامه‌های دوران قاجاریه
۲۴۶	شب‌نامه صاعقه کرمان
۲۵۷	نظر و تحلیلی بر شب‌نامه‌ی صاعقه
۲۷۳	منابع و مأخذ
۲۸۰	فهرست اعلام

مقدمه ناشر

دوره قاجاریه یکی از ادوار پر نشیب و فراز تاریخ کرمان است؛ مقطعی که از جهات مختلف و در عرصه‌های متعدد قابل بررسی، واکاوی و تحلیل است. یکی از این موارد که به غیر از حوزه تاریخ، در عرصه‌های دیگری همچون جامعه‌شناسی، سیاسی و اقتصادی نیز حرف‌های بسیاری دارد، دو شورش مهم کارگران شال‌باف کرمانی است.

این دو شورش که گرچه در ابتدا تنها به ظاهر رنگ و بوی مذهبی داشت اما در واقع ریشه در مسایل و عوامل متعددی داشت. از آنجایی که در این مجموعه به خوبی به تفسیر علل و عوامل مربوطه - با استناد به منابع و اسناد - پرداخته شده است، از بیان و تکرار آن‌ها اجتناب نموده و تنها به این نکته مهم اشاره خواهم نمود.

گرچه کارگران حوزه هنری، به ویژه دفتر ادبیات پایداری پرداختن به مسایل مربوط به دوران مبارزات انقلاب اسلامی و دفاع مقدس می‌باشد، اما بی تردید این مهم زمانی به سرانجام می‌رسد که مطالب خود خواهد رسید که پیشینه حرکت‌ها و اعتراضات مردمی در قرون معاصر نیز مورد بررسی قرار گیرد. تا از این گذر ریشه‌های اعتقادی مردم این ناحیه و علل تنفر از حکومت‌های گذشته و ظلم و ستمی که بر آنان روا شده مشخص، و معلوم شود چرا هنگامی برای آزادی خواهی حضرت امام (ره) و دعوت ایشان به مبارزه با حکومت پهلوی به گرسنه‌ان سید، به مانند دیگر مردم ایران با لبیک به این فرمان، با دل و جان، پای در این راه گذاشتند و با ایمان و اعتقادی راسخ، تا طلوع فجر پیروزی و استقرار حکومت اسلامی، دست از مبارزه نهراسیدند. در پایان بر خود لازم می‌دانم از مساعی مؤلف محترم محبت آقای مجید نیک‌پور و همچنین از همکار پر تلاش خود در حوزه هنری آقای مهرداد افشار کمال تشکر و قدردانی را بنمایم.

غلامعباس سالاری

رئیس حوزه هنری استان کرمان

مقدمه مؤلف

کرمان؛ شهرست نشسته بر پهنه کویر، با چهره‌ای تفتیده از آفتاب داغ تابستان و یخ زده از سرمای استخوان سوز زمستان، و مردمانی نجیب؛ شهری که آسمان آرام شبانگاهیش شهره است به ستارگان پُر نور و بی شمار ... اما همین آسمان سحرانگیز و دلفریب، گاه در گذر ایام، روزگارانی را از سر گذرانیده است که سیاهی ستم ستمکاران زمانه، چنان آن را در خود فرو برده‌اند که دیگر نه ستارگانش را نوری بود و نه آسمانش را سحری ... آسمان فرو رفته در ظلمت ظلم ظالمان و بی فروغ از روشنی ستارگان؛

و در این یانه، سالیان سلطه سلاطین قجر، خود روزگاریست از آن دست روزگاران؛ روزگاری بی فروغ از نور ستارگان و فرو رفته در سیاهی ستم ستمکاران ... و اما سیاهی این آسمان را به ناگهان صاعقه‌ای مهیب می‌لرزاند. صاعقه‌ای که صدای غرش آن از حلقوم محروم‌ترین و ستمدیده‌ترین بشر مردمش برخاسته بود؛ شال‌بافان.

قشری رنج کشیده در گذر ایام، با خشمی فروخته در گلو، که اکنون در کشمکش مردان قدرت؛ به گمان خویش فروتن یافته به تا بغض فروخورده در گذر سال‌های ستم دیدگی‌اش را باز کند، تا شاید اندکی حق خویش باز ستاند. اما دریغ و صد افسوس که از این خروش خشم، جز صاعقه‌ای زده گذر چیزی بر جای نماند و رعیت شال‌باف را باز همان رفت که بود ...

دو شورش کارگران شال‌باف کرمانی، چونان صاعقه‌ای، وودک در دل شب تیره ستم دوره قاجاریه زده شد و برای لحظاتی فریاد و بعض گره خورده ... در گلوی آنان را به نمایش گذاشت. هر چند این خشم و فریاد، چون صاعقه عمده، کوتاه داشت اما از آتش برق آن، دل بسیاری از حکام، درباریان و حتی شاهان قجر لرز افتاد.

در خصوص اهداف تألیف این مجموعه، باید متذکر شوم؛ این دو شورش کارگری، به رغم آن یکی از مقاطع مهم تاریخ کرمان است، اما تاکنون به صورت ریشه‌یابی و واقع‌بینانه مورد تجزیه و تحلیل قرار نگرفته‌اند. هر چند در این زمینه استاد بزرگوارم، زنده‌یاد باستانی باریزی مطالب بسیار ارزنده‌ای در این خصوص داشته‌اند. اما همان گونه که آن بزرگوار خود بارها تأکید نموده‌اند، در بررسی بسیاری از وقایع و حوادث

فقط سنگ بنای اولیه را نهاده‌اند و از این رو همواره توصیه می‌نمودند که دیگر محققین علاقه‌مند، با پژوهش و تحقیق جامع‌تر و استفاده از اسناد و مدارک تکمیلی، مطالب ایشان را به سرانجام مطلوب برسانند. تألیف این مجموعه هم در راستای همان توصیه بود؛ امید که توانسته باشیم به نحوی مطلوب از عهده این مهم برآیم.

دیگر این که این با توجه به اهمیت و ارزش شال کرمان در دوره قاجاریه، که علاوه بر استفاده شاهان و درباریان و اهدا به عنوان بهترین خلعت، به حدی بود که ردیف یکی از مهم‌ترین منابع درآمدزایی ایران نیز محسوب می‌گردید. اما عدم توجه به وضعیت بسیار اسفناک کارگران شالیاف که اکثر آنان را کودکان و جوانان تشکیل می‌دادند، باعث گردید آنان در دو نوبت - به رغم آن که آلت دست دیگران قرار گرفته بودند و از ایراد و شورش هیچ بهره و نصیبی نبردند - از اندک فرصت فراهم شده بود، استفاده نموده و اعتبار و چشم خود را نسبت به دولت، حکام و اشرافی که آنان را مسئول محرومیت‌ها و رنج خود می‌دانستند، به نمایش بگذارند.

شایان ذکر است در انتهای این مجموعه، یکی از شب‌نامه‌های کرمان منتشر شده در دوره قاجاریه نیز ارائه گردیده است، تا ضمن آشنایی خوانندگان با این نوع سند، با مبارزات قشر روشنفکر کرمان نیز آشنایی حاصل نمایند.

در پایان لازم می‌دانم از تمام بزرگوارانی که در غنای این مجموعه نقشی داشته‌اند، از جمله آقایان عباس مظفری کرمانی (نوه آیت الله حاج میرزا محمد رضا مجتهد)، آقای مهدی صمدانی، سرکار خانم معصومه محقق، سرکار خانم پریسا اندامی (رئیس اداره خزانه مؤسسه فرهنگی موزه‌های بنیاد مستضعفان)، آقای دستاربان (نظریاتی و سروران خود در حوزه هنری کرمان، جناب آقای سالاری (ریاست محترم حوزه هنری) و دوست فرهیخته و هنرمند، آقای مهدی بذرافشان تشکر و قدردانی ویژه نمایم.

مجید نیک‌پور

بهار ۱۳۹۴